

Ranking Emergency Remote Education Curriculum Purposes

Mohammad Hossein Zarei*¹

¹ Assistant professor, Payame - Noor University, Tehran, Iran

Corresponding author: mhzarei@pnu.ac.ir

Received:2023/05/27

Accepted:2023/09/11

Abstract

Background and Objectives: The purpose of this study is to ranking the purpose of the curriculum in Distance education from the perspective of faculty members of Payame Noor University of Fars Province.

Methods: In this research a descriptive-analytical method with a mixed approach was used. In this regard, after interviewing 12 subject experts and saturating the data, a researcher-made questionnaire with content validity and reliability (Cronbach's alpha = 0.94) was prepared and provided to the professors electronically. The Sampling of this research in the qualitative part is Targeted and randomly in the quantitative part, and 109 people responded Friedman test was used to ranking the purposes of the questionnaire.

Findings: The result showed that the organization of textbook, tests and their coordination with the provided frameworks, paying attention to the needs of society, prioritizing and implementing information and communication technologies to help and Facilitating learning should be a priority. Given that the average of all items is higher than the hypothetical average of 4, all objectives are important for explaining the new curriculum.

Conclusion: The results of the research show that in order to explain the Purpose of the curriculum, it is necessary to act according to the needs of the society and move the Purpose to a path that can strengthen the technological skills of professors and students. In addition, by formulating appropriate goals, he took an effective step in achieving the skills of the 21st century.

Keywords: Ranking, Curriculum, Curriculum Purposes, Distance Education, COVID-19

اولویت بندی اهداف برنامه درسی آموزش از راه دور اضطراری

محمد حسین زارعی^{۱*}

^۱ استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

*نویسنده مسئول: Mhzarei@pnu.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۰۶

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

چکیده
<p>زمینه و اهداف: هدف از پژوهش حاضر اولویت بندی اهداف برنامه درسی در آموزش از راه دور اضطراری از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه پیام نور استان فارس می باشد.</p>
<p>روش ها: در این پژوهش از روش توصیفی- تحلیلی با رویکرد آمیخته بهره گرفته شد. در همین راستا ابتدا پس از مصاحبه با ۱۲ متخصص موضوعی و اشباع داد ها، پرسشنامه محقق ساخته با روایی محتوایی و پایایی (الفای کرونباخ=۰/۹۴) تهیه شد و به صورت الکترونیکی در اختیار اساتید قرار گرفت. نمونه گیری این پژوهش در بخش کیفی به صورت هدفمند و در بخش کمی به صورت تصادفی ساده بوده و تعداد ۱۰۹ نفر پاسخگوی آن بودند. برای اولویت بندی اهداف در پرسشنامه از آزمون فریدمن و برای تجزیه و تحلیل بخش کیفی از رویکرد تحلیل محتوا استفاده گردید.</p>
<p>یافته ها: نتایج پژوهش نشان داد که تنظیم و نظم دهی کتابهای درسی، آزمون ها و هماهنگ سازی آنها با چارچوب های ارائه شده، توجه به نیازهای جامعه، در اولویت قرار دادن و پیاده سازی فناوری های اطلاعات و ارتباطات برای کمک و تسهیل در یادگیری باید در اولویت قرار گیرند. با توجه به اینکه میانگین تمام گویه ها از میانگین فرضی ۴ بیشتر بوده تمام اهداف برای تبیین برنامه درسی جدید مهم می باشند.</p>
<p>نتیجه گیری: نتایج پژوهش بیانگر این موضوع است که برای تبیین اهداف برنامه درسی باید متناسب با نیازهای جامعه اقدام کرد و اهداف را به مسیری سوق داد که بتوان مهارت های فناورانه اساتید و دانشجویان را تقویت نمود. علاوه براین، با تدوین اهداف مناسب، گام موثری در برای دست یابی به مهارت های قرن ۲۱ برداشت.</p>
<p>کلمات کلیدی: اولویت بندی، برنامه درسی، اهداف برنامه درسی، آموزش از راه دور، کووید-۱۹</p>

مقدمه

هر گونه تغییر اساسی که در زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قابل مشاهده باشد، در بخش آموزش نیز بازتاب می کند (آنکیاه گانگادین^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). کووید ۱۹ با ایجاد پارادوکس همزمان بسته شدن و گشودن همزمان مدارس و دانشگاه ها، مسئولیت خطیری را بر عهده اساتید و معلمان در سطح آموزش و سرعت انتقال آموزش ها به آنلاین گذاشت (همان).

جایگاهی که آموزش های آنلاین و الکترونیکی در طی سال های گذشته به دست آورده بود نشان دهنده انطباق آموزش با تغییرات گسترده در زمینه فناوری بوده است. به همین ترتیب، ماهیت و اهداف آموزش با گذشت زمان و متناسب با این تغییرات تکامل یافته است (بردن^۲ و همکاران، ۲۰۱۶). اما این اهداف پاسخگوی هرج و مرج و آشفتگی که در بخش آموزش به صورت اجباری با کووید - ۱۹ به وجود آمد و سراسر جهان را به حالت قفل در آورد مناسب نیست و نمی تواند مناسب باشد (آنکیاه گانگادین و همکاران، ۲۰۲۰). یونسکو^۳ (۲۰۲۰) اظهار داشت که از آوریل ۲۰۲۰ به دلیل این همه گیری جهانی مدارس ۱۸۸ کشور تعطیل شدند و ۱،۵۷۶،۰۲۱،۸۱۸ دانش آموز در سطح جهان تحصیلات خود را دور از مدرسه ادامه می دهند. به همین منظور مناسب ترین جایگزین آموزش های آنلاین نیز می باشد. اما آمادگی برای آن نیاز به زمان داشت که این ویروس ناشناخته هیچ زمان مناسبی را برای تغییرات اساسی که آموزش های آنلاین و از راه دور نیازمند آنند را در اختیار سیاستگذاران و برنامه ریزان و از همه مهم تر مدرسین قرار نداد.

موضوعات مهمی که اکنون سیاستگذاران را به خود مشغول کرده است نحوه ارزیابی دوره های گذرانده شده از طریق آموزش های از راه دور، نحوه مدیریت مدارس در دوران پسا کرونا، انزوای فراگیران در خانه، فشار بر مدرسان است که باید تحت شرایط دشوار یادگیری، از راه دور کار کنند (سازمان ملل متحده^۴، ۲۰۲۰؛ سازمان بهداشت جهانی^۵، ۲۰۲۰) اما نگرانی عمیق تر نویسنده ادامه آموزش های به صورت آنلاین و از راه دور بدون تغییر اهداف برنامه درسی است و این در صورتی است که روش ها و شیوه های ارزشیابی کاملاً تغییر شکل داده است. تاریخ بشر نشان داده است که نقاط عطف نقش مهمی در بازسازی ساختار های اجتماعی و تصور مجدد آموزش داشته است (آکتان^۶، ۲۰۲۱).

در یک مقطع تاریخ هربرت اسپنسر (۱۸۹۵) در پی توسعه تکنولوژیکی، صنعتی و اقتصادی دوران خود و هم چنین کوچکتر شدن جهان این سؤال را مطرح کرد که چه دانشی بیشتر از همه ارزش دارد؟ (لاوتن^۷، ۲۰۰۹) و اکنون با گذشت بیشتر از یک قرن، و به وجود آمدن این همه گیری که جهان را حتی کوچکتر کرده و خواستار تغییرات تکنولوژیکی و اقتصادی در جوامعی است که برای بقا تلاش می کنند و هنگامی که وظیفه اصلی برنامه درسی را در برابر تهدید مسائل موجود و نو ظهور در نظر می گیریم هنوز سؤال اسپنسر معتبر است: کدام دانش بیشتر ارزش دارد؟

1. Ankiah- gangadeen

2. Burden

3. UNESCO

4. United Nation

5. World Health Organization(WHO)

6. Aktan

7. Lawton

اگر به حوادث و بحران های گذشته توجه کنیم و به آنها بیندیشیم خواهند توانست پیشنهادهایی اساسی برای این مشکل و بحران پیش آمده در این دوران دست یابیم و راه حل هایی پیدا کنیم. در ادامه به اهدافی که باید در این شرایط در نظر داشته باشیم تا بتوانیم این بحران را به فرصتی مناسب برای ادامه آموزش های از راه دور تبدیل کنیم، می پردازیم.

اهداف برنامه درسی

در هیچ دوره ای تا به این اندازه نیاز به تغییر در برنامه درسی احساس نشده است. اهداف که اصلی ترین عنصر برنامه درسی است و راهنمای ادامه آموزش در تمام سطوح آموزشی محسوب می شود باید به گونه ای تغییر کند تا نیازهای جدید به وجود آمده همگام با شرایط جدید به وجود آمده همراه با کووید - ۱۹ بر آورده گردد. در واقع، اهداف عبارتند از: مقاصد کلی که در زمینه های گوناگون دنبال می شوند تا ارزش های خاصی را محقق سازد (اشتریان، ۱۳۸۶). از همین رو، در این شرایط یا باید اهداف توسعه یابد یا تغییر کند، و سیاستگذاری های انجام شده در این زمینه باید در خدمت تحقق اهداف باشد.

همیشه اهداف در خدمت یادگیری خوب فراگیران بوده است اما زمانی از یادگیری خوب بحث می کردیم که به جرات می توان گفت جهان جای دیگری بود (زرارم و وائوکس^۱، ۲۰۲۰). اهداف در طی کووید - ۱۹ جاه طلب تر و اساسی تر شده اند (همان) باید بر روی اهدافی منطبق با شرایط و واضح و قابل درک برای اساتید تمرکز داشت (فردیگ^۲ و همکاران، ۲۰۲۰). شفاف سازی اهداف و دستورالعمل های یادگیری از مهم ترین دستاوردهای برنامه ریزان و سیاستگذاران در این زمان نیز می باشد (علی^۳، ۲۰۲۰).

شکی نیست که پیشرفت تکنولوژی خواستار نزدیک شدن ما به اهداف و آمال آموزشی است اما در این انتقال ناگهانی در پی وضعیت بی سابقه ای که کووید - ۱۹ به وجود آورده و نبود آمادگی و فرصت کم برای کسب مهارت ما را نیازمند به جستجوی راه حل هایی برای گذر از این بحران کرده است. تغییر در برنامه درسی نیازمند زمان زیاد و تحقیقات گسترده در جامعه و نیاز سنجی نیز می باشد در این بحران با توجه به زمان اندک باید برخی از نیازها و اهداف را اولویت بندی کرد و بر آن ها تمرکز نمود (جوزف^۴ و همکاران، ۲۰۲۰). البته باید این نکته را در نظر داشت که با توجه به اینکه برنامه های آموزش از راه دور به صورت خود آموز ارائه می شود و دانشجویان باید درک صحیحی از اهداف داشته باشند، از همین رو، باید اهداف دقیق و صریح بیان گردد (جاودانی و اناری نژاد، ۱۳۹۷).

طبق نظر هارگریوز و همکاران (۲۰۰۱) برنامه درسی را می توان با مبنا قرار دادن دو رویکرد عقلانی و احساسی تعیین نمود. آنها معتقدند اساتید و معلمان برای موفقیت در برابر تغییرات باید از پس تغییرات عقلانی برآیند علاوه بر این، اعلام کردند که تلاش عقلانی به تنهایی برای ایجاد تغییر آموزشی کفایت نمی کند و تغییرات احساسی مورد نیاز است. در ضمن آنها اظهار می دارند که اگر چه نمی توان به دقت تاثیر بر هم کنش فهم عقلانی و کار احساسی را در بهبود تدریس یا یک تغییر برنامه درسی تعیین کرد، اما به نظر می رسد که حساسیت نسبت به این دو مقوله می تواند نتایج مفیدی داشته باشد (به نقل از مارش و ویلیس، ۱۳۹۷). در

1. Szram & Vaux

2. Ferdig & et al

3. Ali

4. Joseph & et al

جایی دیگر سراجی و همکاران (۱۳۸۶) رویکرد عقلانی را در زمینه تعیین اهداف برنامه درسی اینگونه معرفی کرده است که، در رویکرد عقلانی اهداف به صورت صریح و دقیق و لازم الاجرا تعیین می شود در مقابل رویکرد فکورانه اهداف را با توجه به شرایط موجود و نیازسنجی هایی که صورت می پذیرد تعیین می کند (سراجی و همکاران، ۱۳۸۶). حال در شرایطی قرار داریم که رویکرد فکورانه برای تعیین اهداف مناسب ترین پیشنهاد است چرا که نیازمند انعطاف پذیری در برنامه درسی و آموزش هستیم و توجه به نیازهای آموزشی را در جهت تدوین اهداف باید بدون هیچ گونه اهمال کاری در دستور کار قرار دهیم. در این راستا، نیازمند دیدگاه ها و نظرات کسانی هستیم که در بطن آموزش هستند و کمبود ها و نواقص موجود را به صورت ملموس احساس می کنند و با آن دست و پنجه نرم می کنند از همین رو، نظرات آنها می تواند بسیار تاثیر گذار در جهت حل بحران آموزشی باشد.

موضوع تفویض اختیار به معلمان و فراگیران و توجه به نظرات و دیدگاه های آنان به وسیله برخی از صاحب نظران مانند اپل (۱۹۸۶) و ژيرو (۱۹۹۲) به عنوان یک موضوع مهم و معنادار تلقی می شد آنها بر این باورند که با وجود برنامه های درسی موجود به تدریج معلمان بی اختیار تر و فاقد قدرت تصمیم گیری می شوند آنها معتقدند که به دلیل نفوذ روش های کنترل فنی بر برنامه های درسی معلمان در حال از دست دادن مهارت ها و توانایی حرفه ای خود هستند (به نقل از مارش، ۱۳۸۴ (جلد اول)). در جایی دیگر کنت (۱۹۹۱) عنوان می کند که فراگیران بایستی از هر موقعیت برای افزایش مشارکت و پیشرفت خود استفاده کنند و بر شیپور خود بدمند و پرچم ها را به احتزاز در آورند (به نقل از مارش، ۱۳۸۴ (جلد اول)) اما وپروس کرونا سرنوشت آموزش را به گونه ای رقم زد که مهم ترین رکن در تحقق اهداف، دانش آموزان هستند و گستره ی تصمیم گیری اساتید و معلمان وسیع شده است به گونه ای که بدون مشارکت و تصمیم گیری آنها نمی توان سیاستی را نگاشت و اهدافی را تدوین نمود. در واقع، سیاستگذاران و برنامه ریزان باید با این سؤال شروع به تدوین و طراحی کنند که این نوع آموزش و در این شرایط خاص برای خدمت رسانی به کیست و چگونه می توان به بهترین نحو نیازهای آموزشی آنها را تامین نمود؟ و پاسخ درست به این سؤال همان اصلاحات و تغییرات تاثیر گذار و هماهنگ با این شرایط در اهداف برنامه درسی می باشد. زیرا مهم ترین هدف در آموزش و برنامه درسی بالاترین سطح یادگیری است؛ حتی اگر شرایط مانند امروز دگرگون شود. تمام اقدامات انجام گرفته در این شرایط برای تحقق اهداف بوده است از جمله حساس ترین و مهم ترین تصمیمی که در این دوره اتخاذ شد، اقدام بی وقفه به آموزش های از راه دور و آنلاین که به آن آموزش از راه دور اضطراری می گویند و در ادامه بیشتر به آن پرداخته خواهد شد.

آموزش های اضطراری

اگر چه قطع آموزش قبلاً در بسیاری از موارد (به عنوان مثال، جنگ، ناآرامی های داخلی، قحطی و اعتصاب) رخ داده است، اما این برای اولین بار بود که معلمان، دانش آموزان و والدین آن را به صورت حاد تجربه کردند (ویلیامسون^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). در نتیجه برای اطمینان بخشیدن به تداوم آموزش، آموزش از راه دور اضطراری در حالت های مختلف عملی شد (بازکورت^۲ و همکاران، ۲۰۲۰). شیوه های آموزشی در طول بیماری

^۱.Williamson

^۲.Bozkurt

همه گیری کووید - ۱۹ با اصطلاحات مختلفی (به عنوان مثال، آموزش از راه دور، یادگیری الکترونیکی، آموزش آنلاین، آموزش در خانه و ...) در کشورهای مختلف معرفی گردید. با این حال، با توجه به اینکه همه ی آنچه را که در دوران قرنطینه و قطع آموزش انجام می شوند بعد از آن حفظ نمی گردد بهتر است آن را آموزش از راه دور اضطراری (ERE^۱) توصیف نمود (بازکورت و همکاران، ۲۰۲۰).

برای فهم آموزش از راه دور اضطراری و تمایز آن از آموزش از راه دور، نیاز به توضیح مختصر در زمینه آموزش از راه دور است. آموزش از راه دور به عنوان فرایند آموزشی، که در آن تمام یا بخش اعظمی از آموزش را فراگیر در مکان یا زمان دیگری به آن دسترسی پیدا کند با این معنی که تمام یا بیشتر ارتباطات بین فراگیر و مدرس از راه های دیگری مانند روش ترکیبی، یا کاملاً الکترونیکی و یا کاملاً چاپی صورت می پذیرد (یونسکو، ۲۰۲۰). آموزش از راه دور قبلاً اعتبار و ارزش خود را ثابت کرده است (شیائو^۲، ۲۰۱۸) و در برابر مفروضات شناخته شده، آموزش از راه دور به طور خاص به آموزش آنلاین اشاره ندارد بلکه طیف گسترده ای از فناوری های مورد استفاده در نسل های مختلف است (بازکورت، ۲۰۱۹؛ جانگ^۳، ۲۰۱۹).

در طول بیماری همه گیر کووید - ۱۹ با توجه به اختلاف نظرهای که وجود دارد (بازکورت و شارما^۴، ۲۰۲۰؛ هادگس^۵ و همکاران، ۲۰۲۰؛ هوآنگ^۶ و همکاران، ۲۰۲۰) آموزش از راه دور اضطراری که بکار گرفته شد. می توان بیشتر بیان کرد که آموزش از راه دور اضطراری همانند یادگیری آنلاین، یادگیری ترکیبی، یا آموزش در خانه شاخه ای از آموزش از راه دور نیز می باشد.

باید تجربیات این دوره درک گردد و استراتژی های آموزش از راه دور باید با این شرایط تطبیق داده شود که این اطمینان حاصل شود که هیچ یادگیرنده ای عقب نماند و یا از آموزش محروم نشود. استراتژی های این دوره عبارتند از: انعطاف پذیری با شرایط موجود شفافیت ارتباطات، وجود چندین راه ارتباطی، ارتباطات شخصی متقابل نیز اساتید و فراگیران، طراحی شیوه های آموزش فراگیران با محوریت بالقوه پرورش و پیشرفت فراگیران و حفظ فضای آنلاین (رابینسون^۷ و همکاران، ۲۰۲۰) و اینها مستلزم طراحی برنامه درسی آموزش از راه دور اضطراری نیز می باشد.

تدوین برنامه درسی از راه دور اضطراری در کل سیستم های آموزشی اعم از خصوصی و دولتی رخ داده- است (بازکورت و همکاران، ۲۰۲۰) و نیاز به تدوین آن کاملاً محسوس است. اما نکته مهمی را که باید به آن اذعان داشت، این همه گیری برجسته کرده است که چه مهارت ها و مهارت هایی برای آمادگی در شرایط بحرانی مانند کووید - ۱۹ لازم است. نیاز به سواد دیجیتالی برای فراگیران، اساتید و والدین به عنوان مهم ترین مهارت در آموزش از راه دور اضطراری مطرح شد. با توجه به مطالب گفته شده، هدف اصلی این مطالعه بررسی اهداف مورد نیاز در برنامه درسی برای دستیابی به یک چشم انداز جهانی و درک بهتر چگونگی واکنش

1. Emergency Remote Education

2. Xiao

3. Jung

4. Bozkurt & Sharma

5. Hodges

6. Huang

7. Robinson

نسبت به آموزش و چگونگی تغییر آن از سنتی به آموزش از راه دور اضطراری نیز است و محقق در این پژوهش تلاش نموده تا به این سؤال که مهم ترین اهداف برنامه درسی در آموزش از راه دور کدام است؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی- تحلیلی با رویکرد آمیخته (کیفی- کمی) است؛ که منظور جمع آوری اطلاعات در بخش کیفی پژوهش از مصاحبه نیمه ساختار یافته و در بخش کمی از پرسشنامه محقق ساخته بهره گرفته شده است. حوزه ی پژوهش حاضر در بخش کیفی متخصصان برنامه ریزی درسی و آموزشی و در بخش کمی اعضای هیئت علمی دانشگاه پیام نور استان فارس (۲۰۳ نفر) نیز شامل می شود. روش نمونه گیری در بخش کیفی به صورت هدفمند و معیار انتخاب تعداد نمونه اشباع داده ها بود که پس از مصاحبه با نفر دوازدهم تکرار در داده های جمع آوری شده مشاهده شد. روش نمونه گیری در بخش کمی نیز به صورت تصادفی ساده و معیار انتخاب تعداد نمونه جدول کرجسی مورگان بود. که پس از تلاش های زیاد تعداد ۱۰۹ پرسشنامه توسط اعضای هیئت علمی نیز تکمیل گردید. ابزار جمع آوری اطلاعات در بخش کیفی مصاحبه نیمه ساختار یافته بود که با سوال های پی در پی در زمینه ی موضوع اصلی پژوهش دیدگاه و نظرات آنها را در زمینه ی اهداف برنامه درسی در آموزش های از راه دور به ویژه در شرایط بحرانی و اضطراری جمع آوری گردید. در بخش کمی برای جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته با پایایی آلفای (۰/۹۴) بهره گرفته شد. روند انجام پژوهش بدین ترتیب بود که پس از انجام مصاحبه (که زمان هر مصاحبه بین یک ساعت تا یک و نیم ساعت به طول انجامید) و پیاده سازی آن، متن مصاحبه به صورت دستی به روش تحلیل محتوا تجزیه و تحلیل شد و ۶۱ گویه استخراج شد که پس از خلاصه سازی، حذف گویه های تکراری و تلفیق گویه های هم پوشان تعداد آنها به ۴۱ گویه رسید. سپس یافته های حاصل از مصاحبه توسط ۷ نفر از افرادی که در مصاحبه همکاری کرده بودند مطالعه و در نهایت پس از انجام اصلاحات مورد نظر آنها تعداد گویه ها به ۳۵ مورد رسید که از آن به صورت پرسشنامه برای بخش کمی بهره گرفته شد. پرسشنامه بر اساس طیف پنج درجه ای لیکرت به صورت الکترونیکی تنظیم گردید و لینک آن در اختیار اعضای هیئت علمی دانشگاه پیام نور استان فارس قرار گرفت و تکمیل شد. به منظور تجزیه و تحلیل یافته ها در بخش کمی نیز از آمار توصیفی و آزمون فریدمن و همچنین آتک نمونه استفاده شد. در ادامه جداول مربوط به عوامل جمعیت شناختی مصاحبه شوندگان و جامعه و نمونه ی پژوهش در بخش کمی آورده خواهد شد.

جدول ۱- عوامل جمعیت شناختی در بخش کیفی

شماره مصاحبه شوندگان	جنسیت	میزان تحصیلات	گرایش تحصیلی
۱	مرد	دکتری	برنامه ریزی درسی
۲	مرد	دکتری	برنامه ریزی درسی
۳	زن	دکتری	برنامه ریزی درسی
۴	مرد	کارشناسی ارشد	برنامه ریزی درسی
۵	زن	دکتری	برنامه ریزی درسی

برنامه ریزی آموزشی	کارشناسی ارشد	زن	۶
برنامه ریزی درسی	کارشناسی ارشد	زن	۷
برنامه ریزی درسی	دکتری	مرد	۸
برنامه ریزی آموزشی	دکتری	مرد	۹
برنامه ریزی آموزشی	کارشناسی ارشد	مرد	۱۰
برنامه ریزی درسی	دکتری	مرد	۱۱
برنامه ریزی درسی	دکتری	زن	۱۲

جدول ۲- توزیع فراوانی جامعه پژوهش

تعداد	جامعه
۱۳۹	اعضای هیئت علمی علوم انسانی
۵۲	اعضای هیئت علمی علوم پایه
۱۲	اعضای هیئت علمی فنی و مهندسی
۲۰۳	جمع کل

جدول ۳- عوامل جمعیت شناختی در بخش کمی

عوامل جمعیت شناختی	مولفه های جمعیت شناختی	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	زن	۳۲	۲۹/۴
	مرد	۷۷	۷۰/۶
سن	۳۵-۴۰	۳۵	۳۲/۱۱
	۴۱-۴۵	۴۶	۴۲/۲۰
	۴۶-۵۰	۲۲	۲۰/۱۸
	۵۱ و بالاتر	۶	۵/۵۱
سابقه تدریس	۵-۱۰	۱۵	۱۳/۷۶

۶۹/۷۲	۷۶	۱۱-۱۵	رشته تحصیلی
۱۱/۰۰	۱۲	۱۶-۲۰	
۵/۵۱	۶	۲۱ و بالاتر	
۷۵/۲	۸۲	علوم انسانی	
۱۹/۳	۲۱	علوم پایه	
۵/۵	۶	فنی و مهندسی	

یافته ها

در این قسمت یافته های پژوهش ارائه شده است. به منظور اولویت بندی اهداف برنامه درسی از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه پیام نور استان فارس از آزمون فریدمن و به منظور مقایسه میانگین دیدگاه آنها در حیطه اهداف برنامه درسی با معیار فرضی تعیین شده از آزمون t تک نمونه استفاده شده که نتایج آنها در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴- نتایج آزمون رتبه بندی فریدمن و آزمون t تک نمونه

همانطور که در جدول شماره (۴) مشاهده می شود نتایج آزمون فریدمن (که برای بررسی معناداری رتبه بندی

ردیف	از نظر شما تا چه اندازه اهداف برنامه درسی در آموزش اضطراری باید مبتنی بر موارد زیر باشد؟	میانگین	انحراف استاندارد	آزمون t	میانگین رتبه ای	خی - دو
۱	تنظیم و نظم دهی کتابهای درسی، آزمون ها و هماهنگ سازی آنها با چارچوب های ارائه شده	۴/۴۸	۰/۶۰	۷۷/۷۱	۲۰/۷۰	۱۵۴/۹۵۳ مبتنی
۲	توجه به نیازهای جامعه	۴/۳۷	۰/۹۵	۴۸/۰۶	۲۰/۴۰	
۳	در اولویت قرار دادن و پیاده سازی فناوریهای اطلاعات و ارتباطات برای کمک و تسهیل در یادگیری	۴/۴۴	۰/۶۹	۶۶/۲۶	۲۰/۱۶	
۴	توجه به دیدگاههای جهانی و بین المللی کردن آموزش ها	۴/۳۷	۰/۸۷	۵۱/۹۳	۲۰/۰۶	
۵	فراهم کردن فرصت های منظم برای تحقیق و کاربرد آموزش ها	۴/۳۹	۰/۷۳	۶۲/۵۸	۲۰/۰۵	
۶	توجه توأمان هم به مسایل نظری و هم کاربردی و عملی	۴/۳۹	۰/۶۳	۷۱/۸۵	۱۹/۹۲	
۷	اطمینان از دستیابی فراگیران به اهداف یادگیری و مهارت های لازم	۴/۴۳	۰/۵۹	۷۷/۲۵	۱۹/۷۷	

از آماره خی دو استفاده شده است و اهداف تعیین شده با آماره ۱۵۴/۹۵۳ در سطح معناداری ۰/۰۵ معنادار

۸	ارتقاء مهارت های ارتباطی	۴/۳۳	۰/۸۹	۵۰/۶۳	۱۹/۷۱
۹	معنادر کردن مهارت های قرن ۲۱ برای فراگیران و اساتید	۴/۳۹	۰/۷۳	۶۲/۵۸	۱۹/۶۰
۱۰	انتقال موفقیت آمیز به سمت یاددهی و یادگیری مناسب قرن ۲۱	۴/۳۹	۰/۶۸	۶۷/۴۰	۱۹/۴۵
۱۱	پر کردن شکاف مهارت های اساسی دیجیتالی برای فراگیران قشر کم در آمد	۴/۳۲	۰/۸۸	۵۱/۲۲	۱۹/۳۵
۱۲	تقویت قدرت فراگیران و رساندن آنها به استاندارد های خاص	۴/۳۴	۰/۶۲	۷۲/۱۶	۱۸/۸۲
۱۳	انجام فعالیت های آموزشی به طور حرفه ای و محققانه	۴/۳۳	۰/۶۸	۶۶/۲۹	۱۸/۷۶
۱۴	ایجاد هماهنگی میان سطوح آموزشی و پژوهشهای علمی	۴/۳۱	۰/۷۷	۵۷/۸۵	۱۸/۷۱
۱۵	سازگاری فراگیران و اساتید با برنامه های جدید	۴/۳۰	۰/۸۱	۵۵/۴۰	۱۸/۶۶
۱۶	استفاده کامل از مزایای مکمل آموزش آنلاین و تدریس در کلاس برای بهبود اثر شناختی فراگیران	۴/۲۷	۰/۷۶	۵۸/۰۹	۱۸/۴۵
۱۷	ایجاد یک محیط یادگیری مشارکتی همزمان با استقلال دانشجویی	۴/۳۰	۰/۶۳	۷۱/۱۸	۱۸/۰۹
۱۸	جستجوی ابزارهای آنلاین مناسب برای ارائه و ارزیابی	۴/۲۳	۰/۸۵	۵۱/۴۸	۱۸/۰۹
۱۹	آماده سازی فراگیران و اساتید برای تقاضاها و فرصت های این دوره جهانی	۴/۲۲	۰/۸۹	۴۹/۱۷	۱۷/۸۵
۲۰	مناسب و پاسخگو بودن برنامه درسی	۴/۲۴	۰/۷۵	۵۸/۳۸	۱۷/۷۹
۲۱	افزایش قدرت تصمیم گیری و اختیارات اساتید	۴/۲۵	۰/۸۰	۵۴/۸۸	۱۷/۶۵
۲۲	استفاده گسترده از فناوری های اطلاعات و ارتباطات متنوع و جالب	۴/۲۲	۰/۸۶	۵۰/۹۶	۱۷/۴۸
۲۳	ایجاد یادگیری انعطاف پذیر قادر به تنظیم زمان، مکان، و سایر فعالیت های روزانه	۴/۲۰	۰/۷۰	۶۲/۲۹	۱۶/۸۸
۲۴	طراحی مجدد آموزش و یادگیری آنلاین	۴/۲۰	۰/۷۴	۵۹/۰۷	۱۶/۷۷
۲۵	جایگزینی روشهای قدیمی با روشهای جدید و کسب دانش دقیق و به روز	۴/۲۵	۰/۶۴	۶۸/۹۹	۱۶/۷۲
۲۶	افزایش توجه به عناصر و ابعاد فنی کار اساتید	۴/۲۲	۰/۵۸	۷۵/۱۷	۱۶/۶۱
۲۷	پاسخگویی به چالش های موجود	۴/۱۶	۰/۷۰	۶۲/۰۵	۱۶/۵۹
۲۸	افزایش زمان یادگیری در جهت افزایش مهارت های جهانی	۴/۱۳	۰/۷۶	۵۶/۵۸	۱۶/۵۰
۲۹	حفظ فعالیت های آموزشی در روش های جایگزین	۴/۱۸	۰/۶۵	۶۶/۶۸	۱۶/۴۶

۳۰	افزایش مهارت های بین المللی و کسب صلاحیت های آموزشی و یادگیری در عرصه جهانی	۴/۱۷	۰/۷۱	۶۰/۶۹	۱۶/۳۹
۳۱	ارتقاء سطح برآورده شدن نیازهای آموزشی	۴/۱۰	۰/۸۳	۵۱/۰۷	۱۶/۱۵
۳۲	استفاده از هر موقعیتی برای افزایش مشارکت و پیشرفت	۴/۱۴	۰/۷۹	۵۴/۷۰	۱۶/۰۳
۳۳	حفظ و تضمین یکپارچگی انتقال برنامه درسی	۴/۱۴	۰/۷۵	۶۱/۴۲	۱۶/۰۲
۳۴	تجزیه و تحلیل تجربیات انتقال به آموزش از راه دور اضطراری در جهت مدیریت بهینه بحران	۴/۱۲	۰/۷۲	۵۹/۷۵	۱۵/۴۸
۳۵	شناخت اولویتهای فراگیران طبقات پایین تر اقتصادی و اجتماعی	۴/۰۰	۰/۷۲	۵۷/۹۹	۱۳/۸۹
*p<0.05					

نیز می باشد.) نشان داد که از دیدگاه اعضای هیئت علمی پیام نور اهداف «تنظیم و نظم دهی کتابهای درسی، آزمون ها و هماهنگ سازی آنها با چارچوب های ارائه شده و توجه به نیازهای جامعه و در اولویت قرار دادن و پیاده سازی فناوریهای اطلاعات و ارتباطات برای کمک و تسهیل در یادگیری» در رتبه های اول تا سوم قرار گرفته اند و «شناخت اولویت های فراگیران طبقات پایین تر اقتصادی و اجتماعی» در رتبه آخر نیز قرار گرفته است. البته باید اذعان داشت که تمام اهداف ارائه شده در پرسشنامه با توجه به اینکه میانگین تمام آنها از میانگین فرضی ۴ بیشتر بوده است و همچنین مشاهده ی نتایج آزمون t انجام گرفته برای تمام اهداف ارائه شده با درجه آزادی ۱۰۸ در سطح خطای ۵ درصد نشان دهنده توجه بیشتر از معیار تعیین شده اعضای هیئت علمی به اهداف ارائه شده نیز می باشد به عبارت دیگر، اهداف تعیین شده از توجه ویژه ی اعضای هیئت علمی برخوردار بوده است.

قابل ذکر است که در پژوهش حاضر، میانگین ۴ به عنوان توجه مناسب از دیدگاه اعضای هیئت علمی تعیین شده، که عدد بالاتر از آن به عنوان توجه ویژه ای از سوی آنها مورد نظر قرار گرفته است (دلیل انتخاب میانگین فرضی ۴ این است که تمام گویه ها میانگین بالاتر از ۴ داشته پس ۴ را به عنوان میانگین فرضی انتخاب کردیم).

در ادامه نیز بخشی از متن مصاحبه های صورت گرفته شده آورده شده است..

مصاحبه شوندگان شماره ۳ و ۸ و ۱۱ معتقدند که اهداف باید بستر مناسبی را برای انتقال محتوای مناسب به فراگیران فراهم سازد. از همین ور، نباید نسبت به هیچ یک از مولفه های یادگیری بی تفاوت بود و از آن غافل شد. چرا که غفلت از هر بخش در یادگیری و عدم تدوین و تبیین هدف مناسب برای آن در آینده نتایج جبران ناپذیری را به بار خواهد آورد.

مصاحبه شونده شماره ۴ نیز عنوان کرد که تعیین اهداف برنامه درسی کار بسیار مهمی است که با بررسی ها و مطالعات علمی و کارشناسی و متناسب با نیازهای جامعه در ظرف زمان ، همراستا با تجربیات زیسته و بازخوردهای یادگیری فراگیر صورت می پذیرد. اینکه چه اهدافی باید برجسته شود که بتواند توازن و تعادل را به صورت اصولی و جامع و کامل برقرار سازد. همراه با مطالعات تخصصی و با هوشمندی و خلاقیت و تمرکز بر شرایط پیشرو به خوبی انجام خواهد پذیرفت.

مصاحبه شونده شماره ۶ نیز عنوان کرد که اهداف باید تدارک لازم را برای اجرای برنامه درسی فراهم کند و در کنار نقش معلم فرایند یادگیری را کنترل کند. پس باید برای آموزش مجازی اهدافی تدوین شود که بتواند مهارت های یادگیری را در فراگیران تقویت کند و انتقال یادگیری را از سوی اساتید تسهیل سازد.

مصاحبه شونده شماره ۱ و ۵ و ۴ و ۷ اعتقاد داشتند، اینکه تا کنون از مهارت های قرن ۲۱ عقب بوده ایم و نیاز به جبران این عقب افتادگی داریم، بر کسی پوشیده نیست. حتی در دوران کرونا کشورهایی هم که مهارت قرن ۲۱ را پس از ظهور کرونا به کار گرفته بودند با هم اکنون اظهار عقب افتادگی کرده اند. از همین رو باید خود را برای دورانی آماده سازیم که با سرعتی بسیار زیاد در جهت کسب مهارت های قرن ۲۱ و همچنین، عجین شدن آن با آموزش از پایین ترین مقطع یادگیری تا بالا ترین سطح آموزشی تلاش بی وقفه داشته باشیم و این عقب افتادگی را جبران کنیم. چرا که این مهم ترین هدف است که هم در دوران کرونا و هم پسا کرونا به آن نیاز مبرم داریم.

مصاحبه شونده شماره ۲ و ۶ و ۱۰ تاکید داشتند، یکی از اهدافی که باید در بستر آموزش مجازی به آن پرداخته شود این است که توانایی چگونه یادگیری در محیط جدید و به کارگیری آن در موقعیت های مختلف را در فراگیران تقویت کند. دوران کرونا این نکته را گوشزد کرد که توانایی آموختن در هر زمان و هر مکان نیازمند تقویت است.

مصاحبه شونده شماره ۵ که در تدریس آنلاین سابقه زیادی دارد و پیش از دوران بحرانی کرونا نیز به صورت آنلاین تدریس داشتند عنوان کردند که از جمله چالش هایی که در دوران کرونا بسیاری از دانشگاه ها با آن روبرو بودند توانایی اساتید در به کارگیری برنامه های جدید برای آموزش های آنلاین بود از همین رو در آموزش مجازی باید تقویت توانایی فناورانه اساتید به عنوان یکی از اساسی ترین اهداف در آموزش مورد توجه ویژه قرار گیرد.

مصاحبه شونده شماره ۷ گفت: یکی دیگر از اهدافی که باید در آموزش مجازی دنبال شود پرورش احساس مسئولیت و وقت شناسی فراگیران در کنار تقویت مهارت های فناوری آنها نیز می باشد. آنها باید این نکته را متوجه باشند که باید این مسئولیت را بر عهده دارند که در وقت تعیین شده در تالار های گفت و گو حضور داشته باشند و از مزایایی کلاس های آموزش مجازی بهره برده و به رفع اشکال بپردازند

مصاحبه شونده‌گان شماره ۷۴ و ۹۰ ارتقاء مهارت های ارتباطی از اهداف آموزشهای مجازی می دانستند چون معتقد بودند ماهیت آموزش مجازی به گونه ای است که انزوا و قطع روابط اجتماعی و رو در رو را به همراه دارد.

مصاحبه شونده شماره ۸ که خود در منطقه محروم تدریس دارد نیز عنوان کرد که یکی دیگر از موارد بسیار مهمی باید در تدوین اهداف آموزش مجازی به ویژه در زمان بحران و محدودیت های فراوانی که به دلیل این ویروس منحوس به وجود آمده، به آن توجه ویژه شود نیازهای فراگیران در طبقات پایین اجتماعی و اقتصادی است.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با این هدف صورت پذیرفت که بتواند گامی تاثیر گذار در تدوین اهداف و روی آوردن یک برنامه درسی جدید و همگام با شرایط موجود باشد. هرگز نمی توان از برنامه درسی آموزش حضوری برای آموزش های از راه دور بالاخص آموزش از راه دور اضطراری استفاده نمود، زیرا همانطور که سراجی و همکاران (۱۳۸۶) عنوان کردند با توجه به اینکه منابع تدوین برنامه های درسی دانشگاهی حضوری و مجازی تفاوتی چندانی با هم ندارند ولی با ورود فناوری اطلاعات و ارتباطات به عرصه جوامع، ماهیت و ویژگی های این منابع را نیز تغییر داده است از همین رو، نیازمند تدوین برنامه های جدید همیشه در کشور تحقیقاتی در سال های قبل در زمینه برنامه درسی آموزش از راه دور صورت پذیرفته (سراجی و همکاران (۱۳۸۶)، جاودانی و اناری نژاد (۱۳۹۷)، جعفری ثانی و همکاران (۱۳۹۲)؛ ربیعی و همکاران (۱۳۸۹)، روشنی علی بنه سی و همکاران (۱۳۹۵)، مقصودی و ملکشاهی (۱۳۹۵). اما امروزه در شرایطی به تحقیق و پژوهش در این زمینه می پردازیم که با واژه ی جدیدی از آموزش از راه دور یاد می کنیم و آن آموزش از راه دور اضطراری است. ماهیت اضطراری یعنی آماده نبودن برای کاری و آموزش از راه دور اضطراری یعنی آماده نبودن برای ارائه آموزش از راه دور با این همه وسعت و محدودیت در ارتباط رو در رو بین اساتید و فراگیران است.

همانطور که در مقدمه ذکر شد اهداف، مسیر برنامه درسی و آموزش را مشخص می کند. زیرا برای اتمام ارزشیابی نیازمند محتوا و تدریس آن با استفاده از انواع رویکردهای یاددهی - یادگیری هستیم و برای تدوین محتوا نیازمند اهداف مشخص و معین نیز می باشیم؛ اما در شرایط حاضر باید اهداف را به گونه ای تغییر داد که بتوان با تغییرات اندکی در محتواهای موجود بتوان برنامه درسی اضطراری را در مسیر درست هدایت نمود زیرا برای تغییر محتوا نیازمند تحقیقات گسترده و کارشناسی های اساسی در این زمینه نیز می باشیم. اما باید سعی کنیم محتوا را به گونه ای ارائه دهیم تا با اهداف این شرایط همگام و همسو بود، و در رسیدن به هدف اصلی که یادگیری مطلوب فراگیر است خدمت رسانی نماید.

همانطور که انتظار می رفت و در مسائل روز در مورد آنها بحث شده، نتایج این پژوهش نشان داد که تنظیم و نظم دهی کتاب های درسی، آزمون ها و هماهنگ سازی آنها با چارچوب های ارائه شده، توجه به نیازهای جامعه و در اولویت قرار دادن و پیاده سازی فناوری های اطلاعات و ارتباطات برای کسب و تسهیل در یادگیری از دیدگاه اعضای هیئت علمی دانشگاه پیام نور استان فارس به عنوان مهم ترین اهداف برای تدوین برنامه درسی از راه دور اضطراری باید در نظر گرفته شود. همسو با گویه اول (تنظیم و نظم دهی کتاب های درسی،

آزمون ها و هماهنگ سازی آنها با چارچوب های ارائه شده) که در رتبه اول اولویت بندی قرار گرفت بیل هوینگ ۱۹۸۰ معتقد است که برای تغییر اساسی در آموزش و یادگیری تنظیم و نظم دهی کتاب های درسی، آزمون ها و همگام کردن آنها با چارچوب های ارائه شده، نقش تعیین کننده ای خواهد داشت. (مارش، ، جلد دوم ۱۳۸۴) طبق نظر انسان گرایان و رشد گرایان از قبیل پاینار، آیزنر، و کلیبارد برای تبیین اهداف نیازمند پیمایش در جامعه هستیم و با توجه به نیاز جامعه می توان اهداف را تدوین نمود .

طبق نظر بازکورت و همکاران (۲۰۲۰) باید با استفاده از قدرت فناوری اطلاعات و ارتباطات را در آموزش در اولویت قرار داد در همین راستا، ابتدا باید طرحی برای آموزش فناوری اطلاعات و ارتباطات به منظور آماده سازی فراگیران و اساتید طراحی نمود، پس برنامه ای جهت ارتقاء و جاسازی فناوری اطلاعات و ارتباطات در کلیه سطح آموزشی و ادغام آموزش با آن به منظور ابزاری برای ارائه برنامه درسی و تسهیل در یادگیری تدوین نمود، و بعد از آن به منظور بهره وری بهتر از فناوری اطلاعات و ارتباطات به نفع کلیه فراگیران و اساتید و کمک به تسهیل در یادگیری و همچنین بهبود کارایی مدیریت آموزشی در این شرایط اقدام به تامین زیر ساخت های لازم در این زمینه نمود. همانطور که نتایج پژوهش نشان داد اولویت سوم یافته ها (در اولویت قرار دادن و پیاده سازی فناوری های اطلاعات و ارتباطات برای کسب و تسهیل در یادگیری) هم راستا با این دیدگاه و نظر بوده و اهمیت این اقدامات را خاطر نشان کرده است.

علاوه بر موارد گفته شده توجه به دیدگاه های جهانی در این شرایط فراهم کردن فرصت برای تحقیق و پژوهش، اطمینان از دست یابی فراگیران به اهداف آموزشی و از همه مهم تر معنادر کردن مهارت های قرن ۲۱ نیز در این پژوهش از اهدافی بوده که مطرح گردیده است. اگر جامعه آموزشی و علمی جهان خود را برای مهارت های قرن ۲۱ آماده کرده بود و جامعه آموزشی به ابزارهای مناسب با اهداف قرن ۲۱ تجهیز بودند هرگز با چالش های عمیق در این حوزه روبرو نبودیم اما باید این فرصت به دست آمده را غنیمت شمرد و از آن نهایت استفاده را کرد تا کم کاری هایی که در قبل از کووید - ۱۹ وجود داشت برای کسب مهارت های قرن ۲۱ به وسیله این کاتالیزگر جبران گردد، و در دوران پسا کرونا این مهارت های کسب شده در این مدت زمان اندک به صورت پیشرفته و علمی، عملی گردد .

این مطالعه نشان داد که یک اخلال و یا یک محرک می تواند زمینه ساز تغییرات و تحولاتی عظیم گردد که به موجب آن دانشگاه و دانشگاهیان روش های جدیدی را برای یادگیری برگزینند، و با توجه به اینکه این اختلال تمام قسمت های آموزشی را تحت تاثیر قرار داده، نیاز به تغییر در اهداف آموزشی را به همراه داشته است. این مطالعه با هدف پاسخگویی به نیازهای آموزشی انجام گرفته است و امید بر این است که بتوان گام اثربخشی را در حیطه ی اهداف برنامه درسی برداشته و رسیدن به رشد حرفه ای در تمام سیستم آموزشی و نوآوری های خلاقانه و ارزشمند در بخش آموزش های دانشگاهی از ثمرات این پژوهش باشد. همچنین نویسنده امیدوار است که همانطور که جهان به تدریج این شرایط را زمینه ای برای تحقق اهداف آموزش های از راه دور و ایجاد پتانسیل های خلاقانه و انگیزه ای برای فناوری گرایی در آموزش می داند، زمینه های آموزش های آنلاین به عنوان بهترین جایگزین برای کمبودهای دوران قرنطینه فراهم گردد و پشتیبانی ها در این زمینه فقط به پشتیبانی فنی محدود نگردد.

منابع

- اشتریان، کیومرث. (۱۳۸۶). سیاستگذاری عمومی در ایران، تهران، بنیاد حقوقی میزان، چاپ اول.
- جاودانی، محمد و اناری نژاد، عباس. (۱۳۹۷). ارزیابی کیفیت عناصر برنامه درسی آموزش الکترونیکی در آموزش عالی ایران، پژوهش های برنامه درسی، ۸، ۱، ۱۵(۱). ۱۰۴-۱۲۲.
- جعفری ثانی، حسین؛ سعیدی رضوانی، محمود؛ زارعی توچینی، محسن و پاک مهر، حمیده. (۱۳۹۲). ویژگی های کلیدی برنامه درسی مبتنی بر آموزش الکترونیکی در آموزش عالی، آموزش عالی ایران؛ ۵(۲).
- ربیعی، مهدی؛ محبی امین، سکینه و حاجی خواجه لو، صالح رشید. (۱۳۸۹). ارزیابی کیفیت درونی برنامه درسی دوره آموزش مجازی دانشگاه فردوسی مشهد، مجله افق توسعه آموزش پزشکی، ۴(۱). ۲۹-۳۶.
- روشنی علی بنه سی، حسن؛ شاهعلی زاده، محمد؛ حیدری، سکینه و فتاحی، محمد. (۱۳۹۵). آسیب شناسی اجرای برنامه درسی دوره آموزش الکترونیکی در ایران (مطالعه موردی دانشگاه شهید بهشتی تهران). مجله دانشگاهی یادگیری الکترونیکی، ۷(۲). ۱۳۷-۱۵۲.
- سراجی، فرهاد؛ عطاران، محمد؛ نادری، عزت الله و علی عسگری، مجید. (۱۳۸۶). طراحی برنامه درسی دانشگاه مجازی، مطالعات برنامه درسی، ۶، ۲(۳)، ۷۹-۱۱۸.
- مارش، کالین جی. (۱۳۸۴). مفاهیم اساسی در برنامه ریزی درسی (جلد اول)، مترجمین: محسن خادمی و رحمت الله مرزوقی، نشر مشکوت قلم.
- مارش، کالین جی. (۱۳۸۴). مفاهیم اساسی در برنامه ریزی درسی (جلد دوم)، مترجمین: محسن خادمی و رحمت الله مرزوقی، نشر مشکوت قلم.
- مارش، کالین جی. ویلیس، جرج. (۱۳۹۷). مبانی نظری و عملی برنامه ریزی درسی، ترجمه: سید احمد مدنی؛ تهران: انتشارات سمت.
- مقصودی، سمیه؛ ملکشاهی، محبوبه. (۱۳۹۵). تاثیر آموزش الکترونیکی بر برنامه درسی پنهان، نشریه مطالعات آموزشی، مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارتش، ۴(۲).
- Aktan, S. (2021). Waking up to the dawn of a new era: Reconceptualization of Curriculum post Covid-19. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09529-3>
- Ali, W. (2020). Online and Remote Learning in Higher Education Institutes: A Necessity in light of COVID-19 Pandemic. Higher Education Studies; vol.10, No.3. Doi: 10.5539/hes.v10n3p16.
- Ankiah-gangadeen, A; Mahadeo-Doorgakant, Y; & Goburdhun, S. (2020). Covid-19: A Liability or serendipity for Teacher Education? Exploring Lockdown as an Opportunity for ' Innovative Disruption' in TEPs. Pp.124-141. DOI: <https://doi.org/10.29086/978-0-9869936-4-0/2020/AASBS03>
- Bozkurt, A & et al. (2020). A global outlook to the interruption of education due to COVID-19 Pandemic: Navigating in a time of uncertainty and crisis. Asian Journal of Distance Education.vol:15.No:1, 1-126. <http://www.asianjde.org>
- Bozkurt, A. (2019). From distance education to open and Distance learning: A holistic evaluation of history, definitions, and theories. Handbook of Research on Learning in the Age of Transhumanism (pp. 252-273). Hershey, PA: IGI Global. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-8431-5.ch016>
- Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to Corona Virus pandemic. Asian Journal of Distance Education, 15(1). DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3778.83>
- Burden, K; Aubusson, P; Brindley, s; & Schuck, S. (2016). Changing Knowledge, Changing Technology: Implications for teacher Education Futures. Journal of Education for Teaching 42; 1:4-16. DOI: <https://doi.org/10.1080/02607476.2015.1125432>
- Ferdig, R.E., Baumgartner, E., Hartshorne, R., Kaplan- Rakowski, R. & Mouza, C. (Eds). (2020). Teaching, Technology, and Teacher education During the COVID-19 Pandemic: Stories from the Field. Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved June 15, 2020 from <https://www.learntechlib.org/p/216903> ./
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning. EDUCAUSE review. DOI: <https://er.educause.edu/articals/2020/3/the-difference0between0emergency-remote-teaching-and-online-learning>

- Huang, R.H., Liu, D.J, Tlili, A., Yang, J.F., & Wang, H. (2020). Handbook on facilitating Flexible Learning during Educational Disruption: The Chinese Experience in Maintaining Undisrupted learning in COVID-19 Outbreak. Smart Learning Institute of Beijing Normal University. <https://iite.unesco.org/wp-content/uploads/2020/03/Handbook-on-Facilitating-Flexible-Learning-in-COVID-19-Outbreak-SLIBNU-V1.2-20200315.pdf>
- Joseph, C.; Kerry, B.H.; Jurgen, R.; Matthias; & et al. (2020). COVID-19:20 Countries'Higher Education Intra-Period Digital Pedagogy Responses. *Journal of Applied Teaching and Learning (JALT)*, 3(1). DOI:10.37074/jalt.2020.3.1.7
- Jung, I. (2019). Introduction to theories of open and distance education. In In sung Jung (Ed.), *Open and distance theory revisited: Implications for the digital era* (pp. 1-9). Singapore: Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-13-7740-2_1
- Kent, G. (1991). Student participation after the shouting and tumult has died Down, *Curriculum Perspectives*, 11, 2, pp.65-72.
- Lawton, D. (2009). What Knowledge is of most worth? An old question revisited in England. In R. Cowen & A. Kazamias (Eds), *International Handbook of comparative education* (pp. 813-821). New York, NY: Springer .
- Robinson, H.A., Al-Freih, M., & Kilgore, W. (2020). Designing with care: Towards a care-centered model for online learning design. *The International Journal of information and learning Technology*. 37(3), 99-108. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJILT-10-2019-0098>
- Szram, J; & Vaux, E. (2020). Pandemic times: Learning well in a time of COVID-19. *Future Healthcare Journal*, 7(2). Pp 100-101. DOI: 10.7861/fhj.ed-7-2-2
- UNESCO. (2020). *Distance Learning Solutions*. Paris: UNESCO. DOI: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/solutions>.
- United Nations. (2020). *Policy Brief: The impact of COVID-19 on children*. New York, NY: United Nations. DOI: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_on_covid_impact_on_children_16_april_2020.pdf .
- WHO [World Health Organization]. (2020). *Mental health and Psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak*. Geneva: WHO. DOI: https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/mental-health-considerations.pdf?sfvrsn=6d3578af_8&ua=1 .
- Williamson, B., Eynon, R., & Potter, J. (2020). Pandemic politics, pedagogies and practices: digital technologies and distance education during the coronavirus emergency. *Learning, Media and Technology*, 45(2), 107-114. DOI: <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1761641>
- Xiao, J. (2018). On the margins or at the center? Distance education in higher education. *Distance Education*, 39(2), 259-274. DOI: <https://doi.org/10.1080/01587919.2018.1429213>